

V našich filozofických diskusiách sa dostala do popredia otázka vzťahu tzv. filozofie vedy (scientizmu) a filozofie človeka (filozofickej antropológie). Ide o problematiku, o ktorej sa diskutuje aj v západnej filozofii. Účelom tejto state je ukázať predovšetkým to, ako sa stavia a rieši tento problém v súčasnej západnej filozofii (anglo-americkej), ako pozerá na seba a na tento spor západná filozofia vedy a ako výzerá tento problém v marxistickej filozofii.

1. Scientizmus

Čo je *filozofia vedy*, dá sa pomerne presne povedať; horšie je to s termínom *scientizmus*, ktorý má viac významov a nepoužíva sa tak často. 1. Pod scientizmom sa rozumie filozofia, ktorú možno charakterizovať týmito požiadavkami: filozofia nemá používať iné metódy než tie, ktoré používajú samy špeciálne vedy (najmä prírodné vedy) a ak aj používa iné metódy, tak musia viesť k takým výsledkom, k akým vedú metódy špeciálnych vied, t. j. výsledky musia byť intersubjektívne overiteľné. Scientizmus vo filozofii v širšom zmysle znamená aj akúsi vedu vied, t. j. vedu, ktorá skúma metódy a predpoklady samých vied. V tomto širšom zmysle však možno — ako to robí W. Cerf¹ — zahrnúť pod scientizmus aj filozofiu bez predpokladov, ako si ju predstavoval Husserl. 2. Scientizmom sa rozumie aj akási transmutácia vedy do modernej formy mágie,² akási naivná viera vo všemocnosť vedy, viera, že špeciálne vedy sú schopné riešiť všetky problémy človeka a uspokojiť aj jeho potreby citové, etické atď. 3. Scientizmom sa okrem toho rozumie aj razenie metód exaktných vied do spoločenských vied, najmä štatistických metód a kvantitatívnej techniky (pochádza od von Hayeka).³

Ako vidieť, „filozofiu vedy“ možno nazvať „scientizmom“ len vtedy, keď scientizmus chápeme v podstate v prvom zmysle. Žiaľ, že na túto okolnosť zabúdajú mnohí naši kritici scientizmu, keď si neujasnia o akom scientizme hovoria a či môžu do jedného vreca hádzať scientizmus, filozofiu vedy, pozitivizmus, mechanizmus atď.

Proti scientizmu stojí (vo filozofii) tzv. *humanizmus*. Obyčajne sa sem zahrnuje Cassirerova filozofická antropológia, Diltheyova filozofia života, Hart-

¹ Pozri W. Cerf, *Logical Positivism and Existentialism*, Philosophy of Science 4, 1951.

² Pozri F. E. Hartung, *Science as an Institution*, Philosophy of Science 1, 1951.

³ Pozri kritiku scientizmu v zmysle 2. a 3. v *Scientism and Values*, eds. H. Schoeck a J. W. Wiggins, Princeton 1960. Tu napr. Bertalanffy charakterizuje scientizmus ako názor, podľa ktorého, keby sme mali exaktnú vedu o ľudskom chovaní a spoločnosti a odpovedajúcu technológiu, tak by sa dali riešiť osobné, spoločenské a politické problémy našej doby. Podľa Bertalanffyho tento postoj by však viedol k nedôvere v osobnú zodpovednosť, k byrokratizácii vedy, k zničeniu vedy a slobodnej spoločnosti. Scientizmus podľa neho nemôže preto poskytnúť základňu pre jedinečnosť ľudskej individuality a pre hodnoty.

mannova ontológia ducha, mnoho ideí náboženských filozofií a predovšetkým existencializmus. Tieto filozofie sa snažia o nové seba porozumenie človeka a zaoberajú sa spravidla s človekom a jeho svetom pomocou metód, ktoré sa odlišujú od metód špeciálnych vied a sú nezávislé od nich. Často — aj keď nie vždy — sa humanizmus vyznačuje väčším či menším iracionalizmom a antagonizmom vo vzťahu ku špeciálnym vedám. U nás sa pre tento smer ustálil termín *filozofia človeka*.

Prečo v dnešnej dobe existujú tieto dva prúdy vo filozofii? Odpoveď na túto otázku je niekoľko, ale ťažko ich možno považovať za vyčerpávajúce. Tak napr. sa upozorňuje, že ide o *dva tradičné prúdy* vo filozofii, existujúce už v staroveku. Ide jednak o filozofiu ako súhrn znalostí, pozitívne vedenie, vedu a na druhej strane o životnú múdrosť, etickú filozofiu. Toto vysvetlenie v podstate odsúva problém, ale naň neodpovedá.

Pre filozofiu 20. storočia je dosť typická určitá voľnosť a rozdielnosť v obsahu, metódach ako aj v cieľi práce, a to i u príslušníkov jedného smeru. Kým filozof 19. storočia si často ešte trúfal (ako to bolo zvykom predtým) zaoberať sa všetkými problémami filozofie samej ako aj filozofiou všetkých vied a utvoriť ucelený systém názorov, často považovaný za konečný a uzavretý systém právd, v 20. storočí sa výrazne prejavuje iná tendencia. Súčasné filozofické myslenie charakterizuje *špecializácia, deľba práce* a sústredenie sa na riešenie vybraných problémov. Mnohí filozofi považujú svoju prácu za čiastkový prínos k riešeniu určitého problému, a nemajú preto ani snahu vytvárať ucelený, konečný systém filozofických právd (čo zväčša považujú za nemožné vôbec). Preto sa môžeme tiež stretnúť s názorom, že dnešná podoba filozofie vedy a filozofie človeka je práve produkt takejto špecializácie. Vo filozofii vedy sa vidí dôsledok špecializovania sa na skúmanie prírodných vied, vo filozofii človeka zase záujem o spoločenské otázky a o spoločenské vedy. Nie je, pravda, ťažké poukázať na naivnosť tejto predstavy, ako to naznačíme ďalej.

Viac na koreň veci idú tí, čo existenciu týchto prúdov vidia podmienenú národnými tradíciami, národnou psychikou, aj keď pochopiteľne ani toto vysvetlenie nie je úplné. Predovšetkým sa poukazuje na to, že dnes prevažuje empirická filozofia v anglosaských krajinách, zatiaľ čo existencializmus v Nemecku a vo Francii. Novšia anglo-americká filozofia — ako hovorí R. W. Sellars⁴ — sa vždy cítila viac závislá od špeciálnych vied, vychádzala z nich, nachádzala svoje kritériá vo vede, kým v Nemecku stála filozofia stranou od vedy, mala vlastné tradície a pohyb, a v dôsledku špekulatívnosti vystačila bez faktov, teórií a metód vedy. Túto trhlinu vo filozofii — ako aj celkový vplyv na vývoj existencializmu — spôsobuje podľa Sellarsa nacionálna pýcha Nemcov a ich izolovanie sa od angloamerickej filozofie. Aj W. Cerf⁵ zdôrazňuje túto skutočnosť

⁴ Pozri R. W. Sellars, *Existentialism, Realistic Empirism and Materialism*, Philosophy and Phenomenological Research 3, 1965.

⁵ Pozri W. Cerf, *Value Decisions*, Philosophy of Science 1, 1951. Napr. uvádza, že počul Heideggera povedať, že jediný jazyk, v ktorom možno skutočne filozofovať, je okrem gréčtiny nemčina. Na druhej strane sú známe ironické poznámky anglo-amerických filozofov o nemeckej „hlbke“.

a uvádza napr., že pozná v Nemecku doktorov filozofie, ktorí neprečítali z anglickej filozofie viac než 200 stránok, a že univerzitné kurzy obsahujú na 90 % výklad vlastnej národnej filozofie.

Tieto poznámky správne naznačujú, že prevahu niektorého typu filozofovania treba vidieť ako dôsledok spoločenskej situácie, ktorá sa dá rozlíšiť nielen časovo ale aj teritoriálne.

2. Súčasná západná filozofia vedy

Obsah a vývin filozofie vedy v posledných desaťročiach na západe sa dá dobre sledovať. Napriek tomu sa môžeme stretnúť s týmito nesprávnymi a zjednodušujúcimi názormi na filozofiu vedy:

1. Filozofia vedy sa vraj zameriava len na prírodné vedy, skúma len ich (filozofické) problémy a nevšima si problémov človeka a spoločnosti.

2. Zameriava sa len na metodologické problémy a ponecháva stranou problémy ontologické.

3. Filozofia vedy je pozitivistická, prípadne totožná s pozitivizmom ako filozofickým smerom.

Uvedené názory môžu platiť len o niektorých jednotlivých filozofoch, ale nepatria o filozofii vedy ako celku. Okrem toho treba vždy uvážiť, či ten-ktorý filozof sa zaoberá niektorými otázkami v dôsledku špecializácie a delby práce alebo zo zásadných filozofických dôvodov.

Pokiaľ ide o predmet skúmania filozofie vedy, aj keď sa charakterizuje rôzne, predsa možno vyzdvihnúť do popredia určité spoločné znaky. V prvom čísle časopisu *Philosophy of Science*⁶ sa takto formuluje program filozofie vedy: 1. Študovať analýzu, význam, definície, symbolizmus vo vede, 2. študovať predpoklady, axiómy, postuláty, maximá vedy, 3. študovať ich metódy, 4. študovať povahu a formuláciu teoretických princípov, 5. študovať štruktúru vied, ich hierarchiu, 6. študovať funkciu vedy v rôznych súvislostiach. V poslednej dobe presne formuloval odpoveď na túto otázku E. Nagel.⁷ Predovšetkým hovorí, že hoci „filozofia vedy“ je novší termín pre staré skúmanie, niet jednotného názoru ani na jej obsah, ani na cieľ a metódu. Preto za predmet *logiky vedy* považuje: 1. skúmanie problémov povahy vedeckého vysvetlenia, 2. skúmanie logickej štruktúry vedeckých pojmov, 3. skúmanie toho ako využiť požiadavky na poznanie v rôznych vedách.

Už z týchto charakteristík vyplýva, že vo filozofii vedy sa kladie dôraz na logiku vedy a tým pochopiteľne aj na znalosť formálnej logiky. Možno sa dokonca stretnúť s názorom, že filozofia vedy je bastardom epistemológie a modernej symbolickej logiky. Z toho samozrejme vyplývajú aj nároky na znalosti filozofa vedy. Považuje sa za nevyhnutné, aby buď poznal nejakú špeciálnu vedu, a to nielen jej teóriu, ale aj laboratórnu techniku — takže mnohí filozofi vedy sú vlastne špeciálni vedci, ktorí filozofujú o problémoch svojej vedy — alebo aby

⁶ Pozri *What is Philosophy of Science*, *Philosophy of Science* 1, 1934.

⁷ E. Nagel, *The Structure of Science*, London 1961.

filozof vedy dobre ovládal modernú formálnu logiku, a potom pracuje najmä v oblasti metodológie, ktorá nadväzuje na „vedoslovie“ tradičných kurzov logiky.

Ak predmetom výskumov filozofie vedy je veda, musí filozofia vedy presne povedať, čo je to *veda*. Ale ani v tejto otázke nie je úplná jednota. Môžeme sa napr. stretnúť s tým, že tomista bude (čo je pochopiteľné) do vedy zahrňovať aj teológiu⁸ a za úlohu filozofie vedy bude považovať aj štúdium jej metód, štruktúry a pod.

Filozofia vedy považuje za predmet svojho skúmania nielen prírodné vedy, ale aj vedy spoločenské. Napr. v časopise *British Journal for the Philosophy of Science* sa výslovne uvádza, že cieľom *British Society for the Philosophy of Science* je „... študovať logiku, metódu a filozofiu vedy, ako aj logiku, metódu a filozofiu rôznych špeciálnych vied, zahrnujúc do toho aj spoločenské vedy.“ Zdá sa, že práve v Anglicku vznikla aj silná škola *filozofie spoločenských vied* (hlavne v súvislosti s činnosťou K. R. Poppera), o čom výstižne svedčí aj obsah časopisu *BJPhSc*. Pravda, filozofia vedy neskúma bezprostredne človeka a spoločnosť, ale bezprostredne neskúma ani prírodu. Skúma vedy, a to tak prírodné, ako aj spoločenské a len ich prostredníctvom, alebo na ich základe, hovorí niečo aj o prírode a aj o spoločnosti.

Anglo-americká filozofia sa vyznačuje nielen prevahou empirickej filozofie, filozofie vedy, ale aj tým, že tento ráz vtlačá aj tzv. filozofickej antropológii, ktorá je odlišná od „humanizmu“ nemecko-francúzskej filozofie. *Filozofická (sociálna) antropológia* v anglickom poňatí zahrnuje vlastne výsledky všetkých vied o človeku a spoločnosti, začínajúc biologickou antropológiou, etnografiou, sociológiou, sociálnou psychológiou atď., končiac akýmisi sociologickými špekuláciami,⁹ pravda, umiernenými v duchu empirizmu.

Celkove by sa dal predmet filozofie vedy charakterizovať takto:

1. Filozofia vedy skúma všeobecné logické a metodologické problémy vedy, štruktúru vedy a vedeckého myslenia, jej predpoklady, normy a ciele.

2. Filozofia vedy skúma problémy špeciálnych vied, a to nielen ich problémy logické a metodologické, ale aj obsahové (napr. formulovanie a výber hypotéz).

3. Filozofia vedy do určitej miery zahrnuje aj vytváranie syntetického obrazu o povahe nejakej časti skutočnosti (niekedy aj o skutočnosti ako celku), pravda, vždy na základe výsledkov špeciálnych vied. Táto „miera“ značne závisí od filozofického smeru. V niektorých prípadoch však ťažko povedať, či ide o filozofickú syntézu alebo o prácu vo všeobecnej teórii fyzikálnej, biologickej, psychologickej, spoločenskej atď. (Např. teórie o povahe času a priestoru, teórie kozmologické o povahe vesmíru, teórie indukčívneho myslenia a správania a pod.)

Rozdielnosť názorov na predmet, cieľ a metódy filozofie vedy, ako aj dovolená miera „ontologizovania“ (s určitými výhradami či bez nich) je do značnej miery podmienená tým, že filozofia vedy nie je filozofický smer v zmysle základnej filozofickej otázky. Filozofia vedy skôr predstavuje určitú orientáciu pri výbere

⁸ Pozri napr. P. H. van Laer, *Philosophy of Science*, Pittsburg 1956.

⁹ Pozri napr. recenziu D. F. Pockoka v *British Journal for the Philosophy of Science* 52, 1963.

problémov a metód práce, pričom sa kladie dôraz na to, aby to boli vedecké problémy a aby sa používali metódy zrovnateľné s metódami vedy. Preto v tomto svojom základnom východisku pripúšťa filozofia vedy zhodu aj takých rozdielnych filozofických smerov, ako je na jednej strane krajný empirizmus (a subjektívny idealizmus) a na druhej strane realizmus, materializmus (a dialektický materializmus).

Okrem rozdielnych filozofických smerov sa v súčasnej filozofii vedy uplatňujú aj dve odlišné koncepcie prístupu k problémom, ktoré samozrejme vidia rôzne aj zmysel ich riešenia. Ide o tzv. *rekonštrukčnú (formalistickú) koncepciu* a o *koncepciu deskriptívnu (lingvistickú)*. Príslušníci prvej koncepcie (napr. Russell, Carnap) považujú za svoju úlohu rekonštruovať jazyk vedy, t. j. vytvoriť akýsi ideálny model a na tomto modeli študovať logické a metodologické problémy vedy (vedeckého jazyka). Nejde im len o objasnenie termínov, ale aj o ich spresnenie a o zdokonalenie jazyka vôbec. Druhá koncepcia, vychádzajúca z neskorého Wittgensteina a anglickej analytickej filozofie, kritizuje rekonštrukčnú koncepciu najmä pre to, že používa logické metódy tam, kde nie je užitočné ich používať, ba kde nie sú ani použiteľné. Cieľ svojej analýzy vidia preto nie v zlepšení jazyka z logického hľadiska, ale v zistení faktického spôsobu jeho fungovania, nie teda v jeho rekonštrukcii, ale v čo najvernejšom opise.¹⁰

3. Filozofia vedy a pozitívizmus

Niekedy sa filozofia vedy (a tiež aj „scientizmus“) stotožňuje s pozitívizmom a v marxistickej filozofii vedy sa vidí dôsledok vplyvu pozitívizmu na marxizmus. Tento názor však nie je správny, nehľadiac na neurčitosť významu termínu „pozitívizmus“. „Pozitívizmus“ ako názov určitého filozofického smeru sa chápe rôzne. Napr. A. Ayer¹¹ do logického pozitívizmu zahrnuje nielen príslušníkov Viedenského kruhu (t. j. Schlicka, Carnapa atď.), ale aj anglickú analytickú (a lingvistickú) filozofiu, vychádzajúcu z tradícií filozofie B. Russella a G. E. Moora, empirickú filozofiu škandinávsku a americkú, poľskú skupinu logikov atď. Tiež G. Bergmann¹² chápe „pozitívizmus“ dosť široko. Zdôrazňuje, že ide skôr o hnutie než o školu, hoci sú len dve hlavné centrá — Cambridgeská škola analýzy a Viedenský kruh. Pod logickým pozitívizmom rozumie teda aj súčasnú formu anglického empirizmu.

Aj keď široké chápanie pozitívizmu nie je účelné, predsa nemožno ani týmito smermi a školami vyčerpať začlenenie príslušníkov filozofie vedy. Filozofia vedy 20. storočia je napr. nemysliteľná bez materialistov A. Einsteina a M. Plancka (známych ako kritikov pozitívizmu vo fyzike), z poslednej doby bez D. Bohma a M. Bungea, ktorých určite nemožno považovať za pozitívistov, skôr sú blízko

¹⁰ Podľa J. Kotarbińskiej sa spor vlastne sústreďuje na otázku hraníc aplikovania logických metód. Pozri *Spór o granice stosowalności metod logicznych*, Studia filozoficzne 3, 1964.

¹¹ A. J. Ayer, *Logical Positivism*, The Free Press Glencoe, Illinois 1959. Úvod vydavateľa.

¹² G. Bergmann, *The Metaphysics of Logical Positivism*, New York—London—Toronto 1954.

dialektickému materializmu. Táto okolnosť sa prejavila už v prvom ročníku amerického časopisu *Philosophy of Science*. Vo vydavateľskom kruhu okrem pozitivistov Viedenského kruhu, európskych a amerických empirikov atď., je aj A. Einstein, J. B. S. Haldane, ktorý vo svojom článku sa otvorene hlási k dialektickému materializmu.¹³

Je pravda, že pozitivistí Viedenského kruhu do značnej miery ovplyvnili filozofiu vedy 20. storočia a pôsobili veľmi aktívne aj organizačne. V časopise (*Erkenntnis*), v knižných publikáciách, na svojich filozofických kongresoch riešili naozaj aktuálne problémy vedy, ktoré museli zaujímať každého vedca, či už išlo napr. o formálnu logiku, teóriu pravdepodobnosti, kvantovú mechaniku atď., takže na pozitivistických kongresoch sa zúčastňovali aj vedci, ktorí filozoficky a ideologicky nemajú s pozitívizmom nič spoločné.

Stredoeurópski pozitivistí do značnej miery ovplyvnili filozofiu vedy (a filozofiu vôbec) v Anglicku a v USA. V súvislosti s nastúpením fašizmu emigrovali do USA (R. Carnap, H. Reichenbach, Ph. Frank, A. Tarski atď.) a do Anglicka (K. R. Popper, F. Waismann a i.), kde dosiahli vedecké a spoločenské postavenie. Ideové zbližovanie stredoeurópskeho pozitívizmu a anglo-amerických empirických filozofií nastalo pravdaže skôr. Napr. pragmatista C. W. Morris konštatuje určité zbližovanie s Viedenským kruhom už r. 1934¹⁴ a sám svojimi *Foundations of the Theory of Signs* (1938) významne zasiahol tak do pozitívizmu, ako aj do filozofie vedy. To isté sa dá ukázať aj o filozofii v Anglicku (napr. A. Ayer má v týchto rokoch aj osobný kontakt s Viedenským kruhom). Avšak mnohí — ako napr. A. Pap¹⁵ — pritom zdôrazňujú, že pozitívizmom Viedenského kruhu patrí zásluha o podnietenie záujmu o určité problémy (napr. o problémy vedy a jazyka), ale k ich vlastným filozofickým názorom sa stavajú kriticky, ba až odmietavo.

V súčasných prácach z filozofie vedy možno nájsť vplyv mnohých filozofických smerov, avšak ako najsilnejší vystupuje *realizmus* (materializmus). Dokonca aj sami pozitivistí sa k tomuto smeru priblížili, takže vývin pozitívizmu sa dá charakterizovať ako postup od solipsizmu k realizmu. H. Feigl¹⁶ napr. takto hodnotí vývin filozofie vedy u logických pozitivistov za 25 rokov (od 1929): je logickejšia, nie je tak negatívna, je pozitívnejšia, viac vystupuje v prospech realizmu a je empirickejšia. Podľa H. Feigla¹⁷ aj hlava Viedenského kruhu, M. Schlick, bol realistou a len neskôršie pod vplyvom R. Carnapa (a Wittgensteina) prešiel k fenomenalistickému pozitívizmu.¹⁸

Treba, pravda, zdôrazniť, že v súčasne anglo-americkej empirickej filozofii

¹³ J. B. S. Haldane, *Quantum Mechanics*, *Philosophy of Science* 1, 1934.

¹⁴ Na 8. filozofickom kongrese v Prahe 1934; pozri tiež *Philosophy of Science*, 1935.

¹⁵ Pozri napr. *Analytische Erkenntnistheorie*, Wien 1955.

¹⁶ Pozri H. Feigl, *Some Major Issues and Development in the Philosophy of Science of Logical Positivism*, Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. I, 1956.

¹⁷ Pozri H. Feigl, *Existential Hypotheses*, *Philosophy of Science* 1, 1950.

¹⁸ Scientizmus raného pozitívizmu sa niesol v duchu ideí L. Wittgensteina, podľa ktorého všetko, čo sa dá povedať, hovoria prírodné vedy (6.53), takže filozofia nemá o čom hovoriť, a o čom nie je možné hovoriť, o tom treba mlčať (7). (Logiko-filosofskij traktat, Moskva 1958, 97).

vôbec viac prevažujú realistické a materialistické tendencie než tendencie subjektívne idealistické, nehovoriac už o tradične realistickom postoji samých prírodovedcov.

Co z hľadiska týchto faktov má znamenať tvrdenie, že filozofia vedy je pozitivistická? Zdá sa, že táto fráza má skôr význam emotívny než kognitívny. Rozumnejšie a presnejšie by bolo hovoriť, že pozitivistí predstavujú silný smer vo filozofii vedy, ale smer, ktorý sa transformoval (v zmysle základnej filozofickej otázky) na stanovisko prijateľnejšie pre marxistickú filozofiu. Filozofia vedy môže byť tak pozitivistická, ako aj materialistická a marxistická, dokonca môže odrážať aj vplyv nemeckej špekulatívnej filozofie.¹⁹

4. Je filozofia vedy vedecká?

Uvedená otázka vzniká pochopiteľne aj vo filozofii vedy, ale ňou už filozofia vedy prekračuje sama seba. Odpoveď na ňu však vyžaduje najprv hovoriť o tom, čo to je veda vôbec a ako možno charakterizovať vedeckú metódu.

Pozerať na vedu len ako na určitý druh (a metódu) poznania by bolo veľmi jednostranné; veda je aj správaním (konaním, praxou), je inštitúciou a aspektom kultúry. Vyznačuje sa určitou štruktúrou a funkciami. Preto že mojím cieľom nie je analyzovať povahu vedy, ale hovoriť o vedeckom charaktere filozofie vedy, môžeme vyjsť z bežnej definície, podľa ktorej sa *veda* chápe ako overené poznanie, ktoré má vlastnosti: 1. *logické a metodologické* (poukazujúce na spôsob dosiahnutia overeného poznania), 2. *epistemické* (t. j. obsahuje určité objekty overeného poznania, ku ktorým sme došli), a 3. *sociologické* (t. j. veda je určitou organizáciou ľudí, je určitou inštitúciou atď.).²⁰ V západnej filozofii dnes existuje dvojaké základné poňatie vedy a vedeckej teórie. *Realistické a materialistické* poňatie vychádza z toho, že overenú teóriu považuje za odraz či obraz skutočnosti (v určitom zmysle a do určitého stupňa), t. j. za pravdivé poznanie. *Inštrumentalistické* poňatie chápe vedu a vedecké teórie ako „inferenčný stroj“, ktorého elementy sú skôr nástroje než výpovede (o niečom); slúži pre organizovanie pozorovaní (prediktívny stroj), takže otázka o jej vzťahu ku svetu a o jej pravdivosti nemá zmysel.

Odpoveď na otázku, čo je to vedecká metóda, tiež nie je jednoduchá.²¹ Ak sa odpoveď chápe ako vec definície, tak niet kritéria, podľa ktorého by sme mali dať prednosť jednej z mnohých možných. Dá sa však opísať to, čo vedci považujú za metódu v oblasti, ktorú považujú za vedu. Vo fyzike to napr. vyzerá takto: Vedec získava prvé poznatky z *pozorovania*, neskoršie (z hľadiska historického) z *experimentu*, ktorý sa definuje ako pozorovanie za kontrolovaných podmienok. Ale výber kontrolovaných podmienok a udržanie ich konštantných neurčuje sa povahou javov, ktoré sa pozorujú. Vedec sa k nim dostáva *uvažo-*

¹⁹ Myslím, že tieto vplyvy vidieť napr. v práci P. K. Feyerabend, *Explanation, Reduction and Empiricism* (Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. III, 1962).

²⁰ Pozri G. Simpson, *Science and Morality*, F. E. Hartung, *Science as an Institution*, *Philosophy of Science* 1, 1951.

²¹ Pozri *What is Scientific Method?* *Philosophy of Science* 2, 1951.

vaním, ktoré vychádza vždy z nejakých predpokladov a ich deduktívnych dôsledkov. Deduktívne dôsledky tvoria to, čo vedec očakáva, *predvída*. Potvrdené predikcie oprávňujú prijaté predpoklady. Systém predpokladov a odvodených dôsledkov tvorí *teóriu*, ktorej zložkou sú aj *hypotézy*. Vo vývine vedy idú ruka v ruku teória s experimentom a sú neoddeliteľné. Ani jeden experiment nemá význam aspoň bez rudimentárnej teórie a teória nemá hodnotu, ak nie je overená experimentom. Z toho stručného opisu vystupuje teda dôraz 1. na empirické skúmanie predmetu, 2. na vytváranie teoretických konštrukcií, odvodzovanie predpovedí a na vysvetľovanie pozorovaných javov, takže 3. najdôležitejšie kritérium vedeckosti teórie spočíva v tom, že je principiálne potvrditeľná a vyvrátiteľná (empiricky). (Táto charakteristika sa netýka vied a teórií formálnych, logicko-matematických, ale len vied, ktoré sa vzťahujú ku skutočnosti.)

Spĺňa filozofia tieto podmienky? Uvediem príklad, na ktorom jasne uvidíme realizáciu požiadaviek scientizmu vo filozofii (v určitom zmysle). Tak problém determinizmu možno skúmať z tohto hľadiska: budeme uvažovať, akú štruktúru má skutočný svet a dôjdeme k záveru, že „všetky javy majú príčinu“. Je táto hypotéza vedecká? Ako vidieť, je to hypotéza, ktorá sa síce potvrdzuje každým úspešným realizovaním kauzálného procesu, ale pretože hovorí o nekonečnom množstve javov, nedá sa dokázať, ba nevieme, nakoľko je potvrdená. Neprijemné je však najmä to, že je *nevyrátiteľná*. Keby niekto tvrdil, že ten a ten jav nemá príčinu, vždy sa dá namietat, že zatiaľ (napriek jeho úsiliu) príčinu nenašiel, čo samozrejme nedokazuje, že príčina neexistuje. Pri mnohých filozofických princípoch sa teda stretáme — na rozdiel od vedy — s tým, že nie sú *principiálne* ani dokázateľné, ani vyvrátiteľné, preto nie je možné rozhodnúť medzi rôznymi, a aj odporúčiacimi si tvrdeniami filozofie, prostriedkami vedy: pozorovaním, experimentom. Ako vidieť, pri takomto uvažovaní ľahko by sme mohli začať pochybovať o vedeckom charaktere filozofie a len niektoré filozofické tvrdenia by sme mohli považovať za vedecké v tom zmysle, že patria medzi predpoklady špeciálne vedeckých teórií. Preto niektorí „scientisti“ vo filozofii sa vyhýbajú tomuto „nebezpečenstvu“ tak, že napr. neuvažujú o povahe determinácie skutočnosti, ale len skúmajú, či určitá vedecká teória má deterministickú štruktúru, alebo nemá.²² Potom tvrdenie, že fyzika je deterministická, je nielen principiálne dokázateľné (ak je pravdivé), ale aj principiálne vyvrátiteľné (ak je nepravdivé), a to priamym (možno povedať empirickým) skúmaním predmetu, t. j. príslušnej vedeckej teórie. Avšak závery z úvah tohto druhu nie sú ani v západnej filozofii jednoznačné a sú prinajmenej dva. Podľa prvého treba z filozofických úvah vylúčiť všetko, čo nespĺňa vedecké kritériá (radikálny scientizmus). Podľa druhého sa filozofia považuje za zvláštnu vedu, odlišnú od

²² Tento postup je príznačný najmä pre pozitivistov. Napr. E. Nagel tvrdil, že hovorí o deterministickej štruktúre sveta nemá nijaký jasný význam, takže vedecká je len otázka štruktúry teórie. (Pozri *The Principles of the Theory of Probability*, Chicago 1946.) Aj keď už opustil radikálny pozitívizmus, požiadavku „scientizmu“ zachováva v tom zmysle (pozri *The Structure of Science*, London 1961), že sa zapodieva len vedou, nevyjadruje sa vôbec o skutočnosti, aj keď toto rozhodnutie nezodôvodňuje tak ako pozitivistí v minulosti.

špeciálnych vied a so zvláštnou metódou.²³ Radikálny scientista by musel z filozofie vylúčiť aj metafizické úvahy podobné tým, ktoré sú v tejto stati, pretože odhaľujú iracionalistický základ racionalistického scientizmu v tom, že nie je schopný vlastne nič povedať (vo významuplných vetách) o sebe, nie je schopný sa zdôvodniť, určiť svoje medze, teda nemôže dôjsť ani k záveru, že to, čo robí je správne, racionálne, užitočné či oprávnené. Pekne to vidieť napr. u Wittgensteina v jeho Traktáte: Na záver svojich úvah (úvah vlastne o filozofii) hovorí, že kto ho pochopil, uvidel nezmyselnosť jeho tvrdení, takže ich musí odvrhnúť tak, ako možno odhodiť rebrík, keď sme sa na ňom dostali vyššie (pozri 6.54). Je to teda vlastne názor, že filozofia nemôže nič hovoriť.

Keby sme však aj prekonalí uvedené ťažkosti, aj tak by ostalo mnoho dôvodov ku skepse. A. C. Benjamin napr. hovorí,²⁴ že aj keď sa prijme, že štúdium vedy je vedecké, tým sa ešte neurčí, akého druhu to je, alebo má byť veda. Môže to byť napr. — čo prevláda — poňatie vedeckej metodológie ako logiky vedy; avšak redukcia vedy na logiku redukuje vedca na počítačový stroj a tým vedec nie je. Vedecká metodológia by mohla byť aj psychológiou vedy (vedeckých objavov). Tak napr. tvorenie všeobecných záverov, zákonov, hypotéz, teórií sa nepovažuje za metodologický problém,²⁵ ale nie je jasné či preto, že ako psychologický proces nepatrí do metodológie, alebo že ako psychologický proces je bezvýznamný z metodologického hľadiska. Filozofia vedy je faktická, *deskriptívna*, ale aby mala nejaký význam, musí byť aj *normatívna*, inak by nemohla hovoriť o tom, ako treba postupovať vo vede, t. j. byť aplikovateľná a užitočná. Má však filozofia vedy hovoriť len o tom, čo veda je (a robiť si nároky na to, že je pravdivá) alebo má predpisovať, čo veda má byť (a potom otázka pravdivosti nemá zmysel?). Prírodné vedy v tomto zmysle normatívne nie sú, prírodu opisujú (hovorí, aká je), ale nepredpisujú jej, čo má robiť. Filozofia vedy, ktorá si uvedomuje tieto svoje paradoxy, nemôže už preto byť „scientistická“.

5. Filozofia vedy a filozofia človeka

Je nepochybné, že filozofia vedy a filozofia človeka stoja v opozícii voči sebe, či už z hľadiska predmetu, metód a cieľa, ktorý chcú dosiahnuť. V západnej filozofii v najostrejšej podobe vystupovala táto nevraživosť medzi logickým pozitivizmom a existencializmom. Preto nebude bez zaujímavosti hovoriť tu o záveroch, ku ktorým došiel W. Cerf.²⁶ Hovorí, že logický pozitivizmus a exis-

²³ Pozri A. Ayer, *The Problem of Knowledge*, Harmondsworth, Middlesex 1961. Tiež G. Bergmann (*Philosophy of Science*, Madison 1957) hovorí, že vedci pozorujú to, čo sa deje, manipulujú s vecami, objavujú zákony, kým filozofi nie. Tí kladú otázky, ako je napr. „čo je to zákon prírody?“. Vedec dedukuje, filozof vedy opisuje úlohu dedukcie vo vede atď. Filozofia ako aj filozofia vedy je podľa neho čisto verbálna, analytická a reflexívna.

²⁴ A. C. Benjamin, *Is the Philosophy of Science Scientific?* *Philosophy of Science* 4, 1960.

²⁵ Podľa H. Reichenbacha (*The Rise of Scientific Philosophy*, Berkeley and Los Angeles 1951) preto, že je to proces logicky neanalyzovateľný, v ktorom okrem psychologických momentov sa uplatňuje aj intuícia, šťastie, iracionálne momenty a pod.

²⁶ W. Cerf, *Logical Positivism and Existentialism*, *Philosophy of Science* 4, 1951.

tencializmus nemajú nič spoločného okrem názvu filozofia a aj ten si navzájom upierajú. Logický pozitivizmus môže podrobiť existencializmus sémantickej a syntaktickej analýze a triumfálne dôjsť k záveru, že okrem emotívneho a apelačívneho významu vety existencializmu nemajú význam (kognitívny). A existencializmus môže podrobiť pozitivizmus existenciálnej analýze a ukázať, že pojmy tejto filozofie (napr. pojem pravdy, významu a pod.) sú odvodené od „pôvodnejších“ a „pravejších“ koncepcií. Je nejaká spoločná základňa pre vzájomnú diskusiu? Logický pozitivista by správne určil, že filozofia, ktorá nezachováva podmienky, za ktorých je významuplná diskusia možná, nie je filozofia. Ale ťažkosti sú v tom, ako určiť meradlá významuplnej diskusie. Existencialista by tvrdil, že filozofia nie je veda, a nemôže preto prijať vedecké kritériá. Jej primárnou otázkou je otázka *povahy Bytia*. Sebainterpretácia človeka ako bytosti, ktorá chápe *Bytie*, táto existenciálna analýza vyžaduje metódu totálne odlišnú od poznávacích metód vied. Pre existencializmus je pozitivistické poňatie filozofie „metafyzický“ založené, za vedou a vedeckou diskusiou sa skrýva „základné rozhodnutie“ *ja som racionálny*. Preto sa im logický pozitivizmus javí iba ako jeden výraz metafyzického rozhodnutia.

Podľa W. Cerfa perspektívou nie je ani logický pozitivizmus, ani existencializmus. Nejde o zrážku vo *filozofii*, ale skôr to ukazuje na dynamické napätie *vedy a filozofie*. Z filozofie sa neustále rodili špeciálne vedy, čo viedlo k predpovediam o blízkom konci filozofie, ale filozofia zdanlivo mŕtva sa znova objavuje na scéne. „... Logický pozitivizmus nie je nič iného než kanibalistický hlas najmladšieho dieťaťa filozofie, ktoré tvrdí, že zabilo a prehltilo svoju matku...“²⁷ Preto logický pozitivizmus a existencializmus sú len radikálnym štádiom prirodzeného napätia medzi vedou a jej filozofickým pôvodom, napätia, ktoré sa uvedomuje v termínoch živočíšneho racionála versus homo meta-rationalis. Je nevyhnutné vzájomné porozumenie. Logickí pozitivisti rozpoznávajú, že ich vlastná koncepcia filozofie vychádza z idey človeka ako racionálneho živočicha, a že táto idea je bližšie metaracionálnemu rozhodnutiu než fakticky významuplnej propozícii. Zo strany existencializmu možno zase očakávať pochopenie toho veľkého významu, ktorý veda vied má.

Vzájomne si môžu prispieť v tom, že logickí pozitivisti budú skúsenosť chápať ako vzťah subjektu a objektu a že pripustia, že niektoré údaje — a to údaje ľudského bytia vo svete (teda prežívanie sveta) — sú rozdielne od údajov špeciálnych vied a že majú na ne vplyv. Naproti tomu existencialisti by si mali ujasniť jazyk, lebo keď ak pochopili pravdu, tak by ju mali *zrozumiteľne* podávať. Inak sa existencializmus stane iracionálnym a poetickým v horšom zmysle týchto slov.

Zaujímavé sú aj politické závery W. Cerfa, hoci nejde o ojedinelý názor. Hovorí, že orfický štýl existencializmu, jeho vágnosť, nejasnosť a negramotnosť v otázkach metódy tvoria ovzdušie, v ktorom sa ľahko môžu nájsť obeť pre každý druh diktátorstva. Na druhej strane diktátorstvo je alergické na starú cnosť intelektuálnosti, ktorá patrí racionálnemu človeku ako takému a ktorú háji logický

²⁷ W. Cerf, c. d., 333.

pozitivismus, ktorá však preto tvorí podstatný element zdravého demokratického ovzdušia.

Zdá sa, že logickí pozitivistí si uvedomili medze svojho radikálneho scientizmu, čo sa prejavilo v tom, že sa už ťažko stretieme s výbojným negativizmom Viedenského kruhu. Západná filozofia vedy síce neprestáva vo svojej snahe podobať sa vede, stať sa vedou, ale sotva možno o nej povedať, že je scientistická. Avšak kedy ňou bola, keď nebola a nie je totožná s pozitivismom? Okrem toho sa zdá, že od týchto nepríjemných problémov súčasná filozofia vedy skôr uteká, než aby sa snažila na ne odpovedať.

6. Marxistická filozofia

Marxistická filozofia vznikala ako filozofia človeka a spoločnosti a dlho nebola ničím iným. Marxove názory s predchádzajúcim materializmom *zjednocovala* myšlienka, že svet je nezávislý od človeka a že veda prispieva k poznaniu objektívnej reality, ale *odlišujú* sa názorom, že človek, spoločnosť, ľudská práca je podstatný a neoddeliteľný aspekt celej reality. Tieto odlišnosti, pokiaľ ide o človeka, poňatie prírody a vedy, spočívajú v tomto:

Hoci príroda vo svojej existencii nie je závislá od človeka, kým človek od nej áno, predsa *existuje pre človeka* len do tej miery, do akej ju môže človek vnímať a pochopiť. Príroda vzatá abstraktne, v odlúčenosti od človeka, nie je pre človeka nič.²⁸ Príroda je časťou človeka, tak ako človek je časťou prírody, a to, že fyzický a duchovný život človeka súvisí s prírodou, nemá iný význam, než že príroda súvisí sama so sebou.

Marx zdôrazňoval spoločenskú podmienenosť vedy, vedeckého poznania a činnosti vedca. To, ako človek pozoruje, poznáva a chápe skutočnosť, je produktom spoločnosti, dejín, teda jeho vlastným produktom, produktom spôsobu jeho života a prostredia, v ktorom je. Aj keď *prírodné vedy* zasiahli do ľudského života, pripravili emancipáciu človeka, spôsobili aj jeho odludštenie. Prírodné vedy abstraktne uvažovali o objektoch a o ich správaní, hoci objekty, ktorými sa zaoberajú, sú skôr výsledkom pôsobenia prírody a človeka, nehovoriac už o spoločenskej podmienenosti možností poznania a vyjadrenia poznania. Prírodné vedy sú tak obrazom prírody, ako aj obrazom človeka a spoločnosti. Na základe vytvárania ľudskej skutočnosti preniká človek aj do záhad prírody.

Tento názor však dnes nie je len záverom špekulácií o prírodných vedách, ale objavuje sa aj v súčasnej filozofii prírodných vied. Jasne ho vyjadril napr. W. Heisenberg (predtým značne ovplyvnený pozitivismom) predovšetkým v poslednej dobe,²⁹ ale vyplýva už z jeho počiatočných úvah o atómovej fyzike a o jej metodologických a filozofických problémoch. Heisenberg vychádza z týchto téz: 1. Nedeliteľnou časťou skutočnosti je človek. 2. Všetko je v interakcii, všetko

²⁸ Tu aj ďalej vychádzam predovšetkým z Marxových *Ekonomicko-filozofických rukopisov*.

²⁹ Pozri W. Heisenberg, *Das Naturbild der heutigen Physik*, Hamburg 1957 a najmä *Physics and Philosophy*, London 1959. Na rozdiel od bežného názoru na Heisenberga sa domnievam, že *Physics and Philosophy* je v podstate materialistická práca s dialektickými črtami a je vzdialená starému (mechanickému) materializmu.

na seba vzájomne pôsobí. 3. Ak chceme pozorovať nejaký objekt (a poznať ho), nie je možné ho izolovať; prejavujú sa na ňom vplyvy ostatnej časti sveta, t. j. aj človeka. 4. Veda nie je teória správania objektov, ale je teóriou nášho poznania správania objektov.

Marx vyslovil rad myšlienok o prírodných vedách ako aj o *vede o človeku*. Jeho myšlienka o zjednotení prírodnej vedy a vedy o človeku, o odstránení priepasti medzi ich poňatím skutočnosti sa dá snáď interpretovať aj tak, že prírodné vedy si uvedomia svoju spoločenskú podmienenosť, charakter, úlohu a postavenie (t. j., že sú vedou o ľudskej prírode, o prírode, ktorá je v kontakte s človekom, že sú vedou pre človeka a slúžia jeho oslobodeniu), že takto poňaté prírodné vedy vlastne pojmu do seba vedu o človeku, tak ako veda o človeku pojme prírodné vedy; prejde sa k pozitívnemu poznaniu človeka na základe špeciálnych vied o človeku, a toto bude jediná základňa pre život človeka. Už raný marxizmus zdôrazňoval, že veda má byť vedou pre človeka; vedľa požiadavky vedeckej objektívnosti vystupuje požiadavka sociálnej zodpovednosti vedy a vedca. Veda a jej vývin je sociálny problém a poľudštenie vedy predpokladá poľudštenie spoločnosti, odstránenie odcudzenia človeka.

7. Dialektika prírody

Nechcem sa tu zaoberať otázkou, do akej miery je pravdou,³⁰ že Marx sa nezaoberal dialektickými zákonmi prírody (pretože by išlo o úvahy o prírode bez človeka), ani názorom, že to bol práve Engels, ktorý prvý rozšíril materialistickú marxistickú teóriu na dialektiku prírody, Marxovej metóde dal univerzálnu platnosť a razil termín *dialektický materializmus*. Môžeme sa stretnúť tiež s názorom, že predstava univerzálnej platnosti dialektického procesu sa nedá dokázať ani obrániť, ale že ani nie je podstatná pre marxizmus, pretože „dialektika prírody“ nie je idea Marxova, ale „marxizmu“ ako ideológie zmohutneného robotníckeho hnutia (od konca 19. stor.) a socialistických štátov, a že pôvodnému marxizmu sú ľahostajné problémy napr. povahy fyzikálnej reality, problém determinizmu a indeterminizmu, pretože ide o úvahy v inej rovine.

Či už to tak je alebo nie, faktom je, že Engelsova filozofia, najmä práca *Ludwig Feuerbach a vyústenie nemeckej klasickej filozofie* (napísaná po Marxovej smrti r. 1886, vyšla r. 1888), predstavuje iný prístup k problému filozofie. V tomto zmysle najmä Engelsova *Dialektika prírody* (pracoval na nej v rokoch 1873–1886, vyšla až r. 1925) predstavuje snahu o vytvorenie univerzálnej filozofie a o vytvorenie marxistickej filozofie vedy. Hoci sa Lenin nemohol zoznámiť s Engelsovou *Dialektikou prírody*, jeho *Materializmus a empiriokriticizmus* sa nesie v tom istom duchu.³¹ Ide o vytvorenie takej marxistickej filozofie, ktorá má úzky kontakt s prírodnými vedami, vychádza z nich, pričom sa predpokladá, že jej tvrdenia nebudú ideologicky a politicky odporovať komunistickému

³⁰ Ide o názory, ktoré vyslovil P. Mattick (*Marxism and the New Physics*, Philosophy of Science 4, 1962), ale ktoré sú dosť bežné na západe.

³¹ Lenin vychádza z L. Feuerbacha..., ktorý obsahuje ducha a niektoré závery *Dialektiky prírody*.

hnutiu, a preto sa nekladú (a nemajú klásť) na ňu zvonku ideologické obmedzenia.

Engelsova *Dialektika prírody* bola do značnej miery ontologická; dá sa vyložiť dvojakým spôsobom:

1. Ako nadviazanie na špekulatívnu filozofiu, s úlohou ukázať (ilustrovať) prejav všeobecných dialektických zákonov v prírode.

2. Ako analýza stavu prírodovedeckého poznania skutočnosti s cieľom vytvoriť syntetický obraz skutočnosti, moderný svetový názor. Myslím, že toto je stanovisko Engelsovo a stanovisko tvorivého marxizmu.

Od Engelsovej doby sa pracuje v oblasti marxistickej filozofie nielen v druhom zmysle, ale aj v prvom. Ba zdá sa mi, že sovietska diskusia o dialektike prírody (Voprosy filosofii 1963—1964) sa viac nesie snahou pracovať v prvom zmysle, lebo už pred začatím skúmania sa vie, čo sa zistí, t. j. zostáva len objaviť špecifické prejavy dialektiky v určitej časti prírody. Na „dialektiku“ možno z tohto hľadiska nazerať dvojakým spôsobom. Buď za dialektiku budeme považovať a) výsledky analýzy špeciálnych vied, ku ktorým Engels došiel, t. j. tri známe zákony dialektiky, alebo b) za dialektiku budeme považovať dialektickú metódu, ktorou Engels analyzoval dané poznatky špeciálnych vied, t. j. *všestrannú analýzu*, s cieľom vytvoriť *syntetickú koncepciu skutočnosti*, t. j. dialektiku ako teóriu. „Dialektika“ (ako teória) potom neustále mení svoj obsah, je živým, vyvíjajúcim sa poňatím skutočnosti.

Engelsova *Dialektika prírody* sa neobmedzuje len na ontologickú problematiku. Engels sa zaoberal aj logickými a metodologickými problémami vied, aj keď v menšej miere. Spomeňme napr. jeho úvahy o klasifikácii vied, názory na vedecké postupy (indukciu a dedukciu), na úlohu hypotéz, vedeckých zákonov, úvahy o overovaní poznatkov atď.

8. Dve či jedna filozofia?

Vzniká pochopiteľne otázka, ako sa dívať na tento Engelsov prístup k filozofii z hľadiska vývinu marxizmu; v akom pomere sú tieto dve etapy, ako ich hodnotiť a taktiež ako pokračovať ďalej v marxistickej filozofii. Nechcem odpovedať na všetky tieto otázky, pretože sú príliš komplikované a dosiaľ nie uspokojivo riešené. Určite však nie je správna dogmatická predstava o priamočiarom, neustále progresívnom „rozvíjaní“ marxizmu k stále väčšiemu počtu práv od Marxa až ku Stalinovi, ktorá okrem toho je iste zjednodušujúca a nemarxistická, pretože neprihliada na historické, spoločenské podmienky a na rôzne ideologické funkcie marxistickej filozofie v rôznych časových obdobiach. Na druhej strane je zjednodušujúci aj ten prístup,³² ktorý sa díva na tento vývin ako na rôzne „varianty“ marxizmu, podmienené rôznymi spoločenskými podmienkami a rôznou ideologickou potrebou komunistického hnutia, pretože odhlíada od relatívne samostatného vývinu vedeckých teórií a pravdivosti poznania.

V tejto súvislosti vzniká pochopiteľne aj otázka pomeru k ranému marxizmu.

³² Pozri P. Mattick, *Marxism and the New Physics*, Philosophy of Science 4, 1962.

Máme sa naň dívať ako na program, či vracáť sa aj k jeho forme a metóde? U niektorých našich filozofov (vo filozofii človeka) je to nielen zdôrazňovanie programu, ale aj obsahu a metódy; keby sa toto nerobilo, znamenalo by to oslabenie jednej časti marxizmu, iste dôležitej. Nesmieme však pritom zabúdať, že ide o jednu časť, ktorá korešponduje s humanizmom západnej filozofie, a preto nesmieme opomenúť druhú časť, druhý program, ktorý vznikol vo vývine marxizmu, a to program Engelsov (a Leninov), a ktorý, ako je zrejmé, korešponduje so západnou filozofiou vedy. Tento program spočíva v tom, že skončíme s filozofiou absolútnych právd, že sa uspokojíme so snahou po relatívnych pravdách, ktoré sa získavajú prostredníctvom pozitívnych vied a so zhrnutím ich výsledkov pomocou dialektického myslenia. Engels nepopieral, že špekulatívna naturfilozofia mnoho vytušila, že obsahovala mnohé geniálne myšlienky, ale tvrdí, že dnes je už zbytočná.

Engelsov názor sa pravda netýka len prírody a jej filozofie, ale aj spoločnosti. Engels hovorí, že Marxovo poňatie dejín končí s filozofiou dejín v tom zmysle, v akom dialektické poňatie prírody robí zbytočnou a nemožnou každú prírodnú filozofiu. Čo je to však dialektické poňatie prírody a spoločnosti? Je to objavovanie súvislostí z faktov, nie ich vymýšľanie z hlavy, t. j. vlastne všestranná analýza špeciálnych vied, ich výsledkov a dôsledkov; ako vidieť, tento názor sa díva na filozofiu ako na vedu a zdôrazňuje, aby používala prostriedky, ktoré ju robia vedou.

Marxistická filozofia ako veda je len jedna, a to, že je dialektická filozofia, nesmie viesť k tomu, že pripustíme, aby len zlúčila rozpory, paradoxy, ba aj logické spory, aké sa napr. objavujú pri zlúčení filozofie vedy a filozofie človeka na západe. Marxistická filozofia ako veda musí byť nespornou teóriou. Filozofia človeka ako sebaexpresia prežitkov človeka plní inú funkciu, má iný predmet a metódu, ide o úvahy v inej rovine. Ak ich však majú zjednocovať nejaké spoločné princípy (metaprincípy) — a to je možné — musí to byť teória, ktorá objasní postavenie a funkciu jednotlivých častí a bude vychádzať z vedeckého poznania človeka a sveta.

V západnej filozofii je bežné rozlišovanie Marxovej filozofie od dialektického materializmu.³³ Je to však obmedzený pohľad, pretože marxistická filozofia obsahuje už spomínané úvahy v dvoch rovinách, aj keď nie v rovnakej podobe. Ide o dve roviny: o rovinu vedy, vedeckého myslenia, objektívneho poznania skutočnosti a o rovinu prežívania sveta človekom. Filozofia vedy a filozofia človeka — tak v západnej filozofii ako aj v marxizme — postihujú teda dve základné, ale odlišné snahy človeka: skutočnosť jednak *poznať* a jednak skutočnosť *pochopiť* (nájsť jej zmysel a pod.). Filozofia má tak dvojakú povahu: na jednej strane je, či chce byť, vedou a apeluje na rozum, na druhej strane je bližšie k umeniu a náboženstvu, k citovej stránke života človeka.

³³ Napr. R. W. Sellars, *Existentialism, Realistic Empirism and Materialism*, Philosophy and Phenomenological Research 3, 1965.

Иван Кухар

Статья посвящена проблеме отношения между т. н. философией науки и философией человека, как в рамках современной западной (англо-американской) философии, так и в рамках марксистской философии. Автор полемизирует с некоторыми взглядами на современную философию науки и показывает, что она не является „сциентистической“ в смысле раннего позитивизма, и что в ней сказывается влияние также других философских направлений (кроме позитивизма, например, ренализм, томизм и др.). Современная философия науки занимается также проблемами общественных наук и, следовательно, не является чисто методологической дисциплиной. Некоторые работы из области философии науки в своей сущности представляют попытку подытожить результаты, достигнутые специальными науками и создать синтетическую картину действительности. Марксистская философия возникла как философия общества и человека. Однако, Энгельс попытался создать универсальную философию, которая исходила бы из анализов, сделанных специальными науками.

Марксистская философия науки исходит из программы Энгельса. Но, диалектикой нельзя считать заключения (три закона), к которым пришел Энгельс. „Диалектику природы“ можно понимать как всесторонний анализ результатов, достигнутых специальными науками, с целью создать синтетическую концепцию действительности, т. е. диалектику как теорию.

Марксистская философия как наука — только одна. Но, в результате исторического развития, она содержит в себе в настоящее время рассуждения двух планов: плана науки, научного мышления, объективного познания действительности, и плана „переживания“ мира человеком, искания смысла событий и понимания действительности. Дело в двух точках зрения; в марксизме также нельзя просто объединять философию науки с философией человека. Но могут существовать определенные общие принципы (метапринципы), которые позволят обсудить отношения между философией науки и философией человека и их функцию в рамках марксистской философии. Эти принципы должны основываться на научном познании человека и мира.

THE PHILOSOPHY OF SCIENCE

Ivan Kuchár

The paper is dedicated to the problem of the relationship of the so-called philosophy of science and the philosophy of man, both with respect to present-time western (Anglo-American) and to Marxian philosophy. The author polemizes with some views at present-time philosophy of science, and demonstrates that it is not „scientistic“ in the sense of earlier positivism, and that it contains traces of influence of other philosophical schools: besides positivism such as realism, tomism, etc. Present-time philosophy of science is concerned also with problems of social sciences, and very often it is not merely a methodological discipline. Some works written about philosophy of science essentially represent an endeavour of amalgamating the results of special sciences into a synthetic image of reality.

Marxian philosophy came into being as a philosophy of society and man. However, Engels undertook to create a universal philosophy which was to have its issue in the analysis of special sciences. The Marxian philosophy of science joins up to Engel's programme. However, the conclusions attained by Engels (three laws) are not to be considered as dialectics. The

dialectics of nature can be understood as an all-round analysis of the results of special sciences the aim of which is to bring about a synthetic conception of reality, i. e., dialectics as a theory.

Marxian philosophy as a science is unique. Owing to its historical development it contains, however, in our times, considerations on two levels: the level of science, scientific thinking, objective cognition of reality on the one hand, and the level of the world experienced by man, of searching for the sense of events, and of comprehending reality on the other. This is a view as seen from two points, and even in Marxism it is not possible simply to compound the philosophy of science and the philosophy of man. Of course, there may exist certain principles the two philosophies have in common (metaprinciples) which enable to make assessment of the relationship and function of the philosophy of science and philosophy of man in the framework of Marxian philosophy. These principles ought to be based on the scientific cognition of man and the world.